

פוסטמודרניזם: התמודדות אמונית וכלים שמרניים

שולמית בן-שעיה

תקציר

אחד האתגרים המרכזיים שכמעט כל איש חינוך דתי מתמודד איתו הוא השלכות התפיסה הפוסטמודרנית על הזהות הדתית ועל תפיסות העולם הבסיסיות של המתחנך. נושא זה הוא בעל חשיבות גדולה בגישה העקרונית לחינוך בימינו בכלל ובעולם הדתי בפרט, ויש לו השלכות כבירות בשלל/במגוון היבטים: חינוכיים, דתיים, תרבותיים ועוד. רבות נכתב על הפוסטמודרניזם בכלל ועל השפעותיו על השדה החינוכי בפרט. יחד עם זאת, דומה שעבור מחנכים רבים יש פער בין הידע התאורטי לבין המציאות שבה הם נתקלים בשטח, במיוחד בכל הנוגע לעולמם הדתי של בני הנוער. כתוצאה מכך קיים חיפוש נוקב אחר התייחסות אמונית לסוגיה זו יחד עם כלים מעשיים להתמודדות עימה. מטרת מאמר זה לנסות ולתת מענה לצורך זה. תחילתו של המאמר בסקירה קצרה על מאפייני התפיסה הפוסטמודרנית והשלכותיה העיקריות על השדה החינוכי והדתי. לאחר מכן יוצע כיוון להתמודדות עקרונית עם הסוגיה, בעיקר על בסיס דברי הרב קוק, כאשר הכיוון המרכזי שיוצע/שיועלה הוא משמעותו ותועלתו של הפוסטמודרניזם דווקא לחיזוק העולם הדתי ולא להפך, כפי שעשוי להיראות לא אחת. בהמשך המאמר יבחן האם ניתן להיעזר בכלים מתפיסות עולם שמרניות לצורך מענה לשאלות שמעלה הפוסטמודרניזם בבחינת 'חוכמה בגויים תאמין'. סיומו של המאמר בהצעה שלפיה השבר הפוסטמודרני דווקא עשוי לכוונן, כדברי הנביא ירמיהו, ברית חדשה, ברית שהיא בבחינת נאמנות לעבר – ממד השמרנות שהמאמר מציע לאמץ, אך עם זאת 'חדשה' – בעלת קומה של חידוש ואולי מהות חדשה שנוצרה באופן מפתיע דווקא מהפירוק הפוסטמודרני.

מילות מפתח:

פוסטמודרניזם, יהדות, שמרנות, ברית, חינוך דתי, בני נוער דתיים

פתיחה

אחד האתגרים המרכזיים שכמעט כל איש תורה וחינוך בדורנו מתמודד איתו הוא השלכות התפיסה הפוסטמודרנית על הזהות הדתית ועל תפיסות העולם הבסיסיות של המתחנך. דומה כי כל צעד שאנו פוסעים בו במגרש החינוכי וחלקים נרחבים מהשיח בעולם הדתי נגועים בתפיסות פוסטמודרניות. הקושי הגדול בעבודה מול

לציטוט (מדעי הרוח) – ש' בן-שעיה, 'פוסטמודרניזם: התמודדות אמונית וכלים שמרניים', חמדעת, יא (תשע"ט).

קישור למאמר: <https://bit.ly/2GpQ7HM>

פרטי מחברת:

ד"ר שולמית בן-שעיה

המכללה האקדמית לחינוך 'אורות-ישראל'

דוא"ל: shulamitmid@gmail.com

תפיסות אלו הוא היותם נוגעים במגוון עצום של מרחבים אישיים, תרבותיים¹, דתיים² וחינוכיים, כך שקשה לעמוד על השלכותיהם הרוח הגורל על העולם שסביבנו.

רבות נכתב על הפוסטמודרניזם בכלל ועל השפעותיו על השדה הדתי והחינוכי בפרט. יחד עם זאת, דומה שעבור מחנכים רבים יש פער בין הידע התאורטי לבין המציאות החינוכית שבה הם נתקלים בשטח, במיוחד בכל הנוגע לעולמם הדתי של בני הנוער. כתוצאה מכך קיים חיפוש נוקב אחר התייחסות אמונית לסוגיה זו יחד עם כלים מעשיים להתמודדות עימה. במאמר זה ננסה לתת מענה לצורך זה. נתחיל בסקירה על מאפייני התפיסה הפוסטמודרנית והשלכותיה העיקריות על השדה החינוכי והדתי. לאחר מכן נציע כיוון להתמודדות עקרונית עם הסוגיה – בעיקר על בסיס דברי הרב קוק בדבריו על 'נשמות דעולם דתוהו', כאשר הכיוון המרכזי במאמר הוא משמעותו ותועלתו של הפוסטמודרניזם דווקא לחיזוק עולמנו הדתי ולא להפך. בהמשך נבחן האם אנו יכולים להיעזר בכלים מתפיסות עולם שמרניות כלליות, בבחינת 'חוכמה בגויים תאמין'³, לצורך מענה והתמודדות עם הפוסטמודרניזם, ולסיום נשאל את עצמנו האומנם ניתן בדורנו לכוון עם הקב"ה ברית חדשה – ברית שהיא בבחינת נאמנות לעבר אך יחד עם זאת 'חדשה', שיש בה קומה של חידוש או אולי אפילו מהות חדשה.

א. הגדרת הפוסטמודרניזם

מהו פוסטמודרניזם? במילון 'רב-מלים' הפוסטמודרניזם מוגדר כך: 'מכלול המגמות והזרמים בתרבות המערבית, בספרות, באומנות, בארכיטקטורה וכד' בסוף המאה העשרים, המהווים תגובת נגד למודרניזם ולשאיפתו להעניק משמעות כוללת למציאות, והדוגלים ברלטיביזם, בפלורליזם תרבותי ובהשתחררות מן ההייררכיה בין תרבות עילית לתרבות המונים'.⁴ הפשטה של הגדרה זו תוכל לאפיין את הפוסטמודרניזם במספר היבטים:

1. קץ האידאולוגיות. בעוד שהמאה העשרים התאפיינה באידאולוגיות הגדולות, שניסו להעניק משמעות כוללת למציאות: סוציאליזם, קומוניזם, נאציזם,

1 על השלכות הפוסטמודרניזם על עולם התרבות בכלל ועל התרבות הישראלית בפרט ראו ד' גורביץ', פוסטמודרניזם: תרבות וספרות בסוף המאה ה-20, תל אביב תשנ"ז, עמ' 20–31, בעמ' 308, הע' 17.

2 על מנעד ההתייחסויות בעולם הדתי לסוגיה זו ראו: ב' כהנא, 'לאן נושבת הרוח?: מחשבה דתית עכשווית לנוכח הפוסט מודרניזם – סקירה וביקורת', אקדמות, כ (תשס"ח), עמ' 9–38 (להלן: כהנא, 'לאן נושבת הרוח').

3 'מתוך המוסר החפשי, המוסר האנושי, נקח מוסדות להקמת האמונה, אמונת ישראל, הדרושה כל כך לנו ולעולם כולו' (הראי"ה קוק, שמונה קבצים, קובץ א, קסב, ירושלים תשס"ה, עמ' 10).

4 'פוסטמודרניזם', רב-מלים המילון השלם לעברית החדשה: מילון מקיף ועדכני לעברית בת-זמננו, ד, עמ' 956.

קפיטליזם, לאומיות וכדומה; התקופה הפוסטמודרניזם מתאפיינת בקץ האידאולוגיות.⁵

2. רלטיביזם (יחסיות). אחד מאבני היסוד של הפוסטמודרניזם. תפיסה זו גורסת כי לנקודת מבט אין תוקף של אמת מוחלטת, אלא ערך יחסי בלבד הנקבע על פי הבדלים בתפיסה ובשיקול דעת.⁶ שתי הנחות יסוד אפשריות עומדות בבסיס הרלטיביזם: האחת היא שאמת היא יחסית: כל דבר שאדם חושב או מאמין בו עומד למבחן בזמן ובמקום שבו הוא מתרחש. הנחת היסוד השנייה היא שאין אמת או אמונה שטובה יותר או נכונה יותר מאחרות.⁷

3. דקונסטרוקציה כוללת ופירוק האני. כחלק מתהליך דקונסטרוקטיבי כולל⁸ וכנגד ניסיון העידן המודרני להגדיר אישיות אחת של אדם (לידתו של הסובייקט), בעידן הפוסטמודרני פירוק האני – הסתירות הפנימיות – נתפסות כדבר מרכזי בקיום שלנו.⁹

4. ממשא־נרטיב לריבוי נרטיבים. כנגד העולם המודרני שהעמיד בראשו ערכים מוחלטים (סוציאליזם, קומוניזם, קפיטליזם ועוד) בא השבר הפוסטמודרניזם ופירוק הכול. לכל תרבות יש הנרטיב (סיפּר) שלה, וכאמור, אף נרטיב לא מבטא אמת מוחלטת.¹⁰

5 תאוריה זו היא נדבך מרכזי מהגותו של הסוציולוג דניאל בל, אשר ספרו בשם זה ניתח והגדיר את התופעה מבחינה סוציולוגית. בל טען כי אנו חיים בתקופה בה האידאולוגיות הישנות באות אל קיצן מבלי שתקום להן חלופה. וראו גם: 'הפוסטמודרניזם... כופר בכל הערכים כולם, ושולל אותם מכל וכל. נראה שאפשר להגדיר את הפוסטמודרניזם כסירוב, כחוסר נכונות כחוסר רצון ואפילו כחוסר יכולת של האדם בן זמננו להכריע בין התפיסות הרבות המתהלכות בחברה... (ד' לנדאו, תרבות ישראל במערבולת הקידמה הפוסטמודרנית, שערי תקווה תשס"ו [להלן: לנדאו, תרבות ישראל], עמ' 429).

6 'Relativism, roughly put, is the view that truth and falsity, right and wrong, standards of reasoning, and procedures of justification are products of differing conventions and frameworks of assessment and that their authority is confined to the context giving rise to them' (Stanford Encyclopedia of Philosophy).
<https://plato.stanford.edu/entries/relativism/>

7 פוסט אמת – מילת השנה של אוקספורד לשנת 2016 (ראו א' חלוץ, 'בעידן הפוסט אמת', הארץ, 19.11.2016, <https://www.haaretz.co.il/premium-1.3125806>) משקפת אולי יותר מכול את היעדר האמת או את ריבוי האמיתות של העידן הפוסטמודרניזם. ממצאות של אמת אחת, קרי אידאולוגיה כזו או אחרת, אנו עוברים למציאות של ריבוי אמיתות ואולי אפילו הימנעות גורפת מחיפוש אחר האמת. האמת נתפסת, כאמור לעיל, כיחסית וכתלויה בזמן ובמקום.

8 על משמעותה של הדקונסטרוקציה ועל מתיחתה עד כדי מציאות בה הפרשנות פורקת מעליה את כל החוקים והנורמות ראו לנדאו, תרבות ישראל (לעיל הערה 5), עמ' 415.

9 ראו בעניין זה בהרחבה בספרו של הרב ח' נבון, מכים שורשים: ביקורת יהודית על הפירוק הפוסטמודרני, ראשון לציון 2018 (להלן: נבון, מכים שורשים), עמ' 19 ואילך. הרב נבון הגדיר את הפירוק כמרכיב העיקרי של הפוסטמודרניזם עוד לפני מרכיב הרלטיביזם.

10 'הפוסט־מודרניזם מפתח חשדנות כלפי מטא־נרטיבים' (ג' זיוון, דת ללא אשליה: נוכח עולם פוסט־מודרניסטי – עיון בהגותם של סולובייצ'יק, ליבוביץ, גולדמן והרטמן, ירושלים תשס"ו [להלן: זיוון, דת ללא אשליה], עמ' 31).

5. מתוך השיח הזה צומח פלורליזם תרבותי חזק.¹¹ על אף שהפלורליזם לא היה מאבני היסוד של הפוסטמודרניזם, הוא הפך לאחד מסממניו המובהקים. שהרי תרבות ותפיסת עולם המטילה ספק בכל 'טענת אמת' ואשר לדידה מערכות התבונה והידע הן בעלות מעמד אפיסטמולוגי שווה,¹² הפועל היוצא ממנה היא עמדה פלורליסטית חריפה, שדומה שכיום המייצג העיקרי שלה הוא התנועה הלהטב"קית.

ראוי לציין כי שורשי התפיסה הפוסטמודרנית אינם חדשים, וניתן לזהות את יסוד הפירוק הפוסטמודרניזם כבר אצל הפילוסוף הצרפתי רנה דקארט (1596–1650), המכונה אבי הפילוסופיה החדשה. קריאתו הפילוסופית של דקארט הייתה להתחיל הכול מאפס – פירוק מוחלט של כל רכיבי האני, זאת מתוך מגמה להגיע לחקירה מדעית טהורה. דקארט רצה למצוא בסיס מוצק לכל החקירה המדעית ולשם כך רצה למצוא את בסיס הידע הוודאי שממנו יוכל להתחיל. כדי להגיע לאמת ודאית כלשהי דקארט ניסה קודם לרוקן את ידיעתו מכל מה שניתן להטיל בו ספק, ולאחר מכן לחזור להאמין שוב רק במה שיש הצדקה לכך: 'אני מטיל ספק בכול, לא מקבל שום דבר – אפילו לא היקשים לוגיים, חוץ מדבר אחד שהוא אני', היות ש'אני חושב – משמע אני קיים'. הטלת הספק בכול היא סימון של תחילת הפילוסופיה החדשה, ואם כך ניתן להגדיר את דקארט כאב הקדמון של מגמת הפירוק.¹³ הפירוק הזה שיסודו אולי בדקארט ופריצתו הגדולה בתפיסה הפוסטמודרנית, הוא אנטייתזה להוויה של מסורת, להבניה של זהות מתוך חוכמת חיים אנושית מצטברת ולכבוד הבסיסי לכלל מרכיבי הזהות של האדם. וכאן מתחיל האתגר האמיתי שאיתו אנו מתמודדים כיום בשדה החינוכי והדתי.

אחת ההשלכות המהותיות של הפוסטמודרניזם היא שאין מדובר בהמשגה פילוסופית אלא בהוויית חיים. הפוסטמודרניזם הוא מצב תודעתי והוויית חיים של האדם הפוסטמודרני. אפשר להבין מדוע צמחה תודעה זו על רקע השבר הגדול מזוועות המאה העשרים שהיו תוצרים מובהקים של התמסרות נלהבת לאידאליים הגדולים.¹⁴ עם זאת, היות שמדובר בהוויית חיים ותודעה עמוקה של האדם הפוסטמודרני, ברור שישנן השלכות ברורות של תפיסה זו על כל מכלול חייו ואמונותיו וביניהם גם תפיסת עולמו המוסרית והדתית.

אחד המאפיינים המרכזיים של תהליך זה הוא תפיסת הבחירה כערך עליון – האדם בוחר בכל רגע נתון – מיהו, מהו ומה ברצונו לעשות, להיות ולחיות; כאשר אין מחויבות לשום ערך אחר. במסגרת הבחירה האדם יכול לבחור בכל רגע נתון את

11 על ההבחנה בין הפלורליזם החזק לחלש ראו שם, עמ' 56–58.

12 שם, עמ' 31.

13 הדברים לקוחים מתוך הרצאותיו של ד"ר רן ברץ. תודתי נתונה לו על חידוד הדברים.

14 הרב שג"ר, לוחות ושברי לוחות: הגות יהודית נוכח הפוסטמודרניזם, תל אביב 2013 (להלן: הרב שג"ר, לוחות ושברי לוחות), עמ' 31.

זהותו הדתית, המגדרית והמינית, את השתייכותו החברתית והלאומית וכן הלאה. שום דבר לא יכול לכבול אותו.¹⁵ הבחירה מעמידה את האינדיבידואל במרכז הבמה כאשר הכול כפוף לרצונו הרגעי. תפיסה 'בחרנית' זאת מביאה את העולם הדתי להתמודדות נוקבת מול השבר הפוסטמודרני¹⁶ וכפי שנראה מייד.

ב. השבר הדתי הפוסטמודרני

ניתן להעמיד שלוש נקודות מרכזיות העומדות ביסוד ההתנגשות בין העולם הדתי האורתודוקסי לבין הפוסטמודרניזם:¹⁷

1. השאלה האפיסטמולוגית: האם ניתן לכונן דת, או ליתר דיוק חינוך לדת, שבנויה בתשתיה על אמונה ברורה באמת אחת, בעולם רעיוני שבו כבר אין אמת או לחלופין כבר אין יומרה למציאת אמת?¹⁸
2. שאלת המחויבות ואתגר הסמכות: בעולם שבו האינדיבידואל במרכז ושולטת תפיסה פלורליסטית המאפשרת כול – האם ניתן לדבר על מחויבות לעולם של ערכים ומסורת או לחוקים המוכתבים בידי כוח עליון? חשוב להדגיש כי שאלת המחויבות מתחלקת לשניים: בעוד ההיבט של האדם מול אלוהים והמחויבות לתורה מצוי יותר ונוכח יותר, באמונה בדברי חכמים ובמסורת התורה שבעל פה – עלול להיווצר (וגם נוצר לא פעם) קושי מהותי. שהרי גם אם האדם מאמין בכוח עליון מצווה, עדיין אין זה אומר שהוא מאמין גם בהשתלשלות התורה שבידי נביאי ובמחויבות שלו אליה.
3. היהדות כ'דת האמת' לעומת הפלורליזם התרבותי: האם אפשר לאחוז בשתי התפיסות גם יחד? כיצד אפשר לקבל שלל דעות ולהתייחס לכולן כלגיטימיות בעוד האדם אוהז באמת הדתית שלו?

15 ראו נבון, מכים שורשים (לעיל הערה 9), עמ' 7–10, וכן עמ' 140 ואילך.
 16 דומה כי שאלת הקצה בעולם הדתי שממנה כבר לא ניתן לברוח היא הסוגיה הלהט"בית שחייבה להכריע כיצד אנו מתמודדים עם התפיסות הפוסטמודרניות, כאשר לא ניתן עוד לחיות על ידן בשלום ויש צורך להכריע בין התפיסה הפוסטמודרנית המאפשרת הכול לבין האמירה המוחלטת של התורה בסוגיה זו.
 17 חלוקה זו בנויה בבסיסה על חלוקתה של ג' זיוון, 'הגות יהודית אורתודוקסית נוכח עולם פוסט מודרני: ניסיונות התמודדות ראשוניים', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן, תשס"א, עמ' 360–357. וראו גם א' צור, 'דקונסטרוקציה דקדושה: מבוא להגותו של הרב שג"ר', אקדמות, כא (תשס"ח), עמ' 110–139 (להלן: צור, דקונסטרוקציה דקדושה), בעמ' 126–127.
 18 הדברים מגיעים עד כדי אמירה שלפיה ביהדות הפוסטמודרנית כלל אין שאיפה לאמת: 'יהדות דתית' "פוסט־מודרנית", אם ניתן לכנותה כך, אינה נשענת כאמור, על ודאויות כלשהן. דת כזו (ורק דת כזו) יכולה לפנות מקום גם לעמדה שונה משלה, דתית או שאינה דתית. כך יכול להתפתח פלורליזם בין־דתי דווקא עתה, מה שהיה בלתי אפשרי בעולם בו טענו המאמינים כי דתם היא בלבד "דת האמת..." (זיוון, דת ללא אשליה [לעיל הערה 10], עמ' 99). על הפער הגדול בנושא זה בסוגיה החינוכית הפוסטמודרנית שבה שולט הפלורליזם התרבותי לעומת המסורת ראו: צ' לם, 'רעיון הפלורליזם ויישומיו בחינוך הישראלי', א' גורזאב (עורך), חינוך בעידן השיח הפוסטמודרניסטי, ירושלים תשנ"ז, עמ' 207–219, בעמ' 215–216.

ראוי להדגיש כי מעבר לכל אלה, התפיסה הפוסטמודרנית בהיותה חלק מהתפיסה הפילוסופית במהותה סותרת את המסורת. הפוסטמודרניזם כפילוסופיה עסוק בפירוק מפריד בין האובייקט לבין החוויה הסובייקטיבית שלו. לעומת זאת, מהותה של האמונה היא הזהות בין האובייקט המאמין לבין חווייתו הסובייקטיבית האמונית. זהות כזאת לא יכולה להתרחש בעולם פוסטמודרני שבו התודעה הפילוסופית הופנמה כחלק מהוויית החיים של האדם.¹⁹

דיון זה אינו דיון תאורטי גרידא, אלא נוגע בשאלות האמונה הקיומיות ביותר שלנו. סקר פורום חותם שפורסם לאחרונה הציף את האתגר הגדול העומד לפתחנו. וכך מופיע בתחילת הסקר:

מנוע הצמיחה העיקרי של הציבור החילוני הוא תהליכי חילון בציבור הדתי והמסורתי. בעוד החברה החרדית שילשה את עצמה מאז 1990, חלקם של הציבור הדתי והמסורתי קטן. בהתאם לסקרים נרחבים וחוזרים של הלמ"ס, רק כמחצית מאלה שגדלו בבית דתי מגדירים עצמם כיום כדתיים. כ-40% מאלה שגדלו בבית מסורתי דתי מגדירים עצמם כיום כמסורתיים, לא כל כך דתיים וכחילונים. כ-30% מאלה שגדלו בבית מסורתי לא כל כך דתי מגדירים עצמם כיום כחילונים.²⁰

האם יש מאפיינים לתופעת הדתל"שיות והחילון בעידן הפוסטמודרני בשונה מתופעות החילון שהיו קיימות קודם לכן? תשובה לשאלה זו מצריכה מחקר מעמיק ומענה רחב הרבה יותר מאשר היריעה הקצרה שבמסגרת מאמר זה. אך מהיכרות עם המציאות שסביבנו ועם השיח שבתוכה ניתן אולי להצביע על נקודה אחת מרכזית. בעוד בעידן המודרני הייתה שאיפה לאמת אחת שהאדם אחז בה והיא זאת שהנחתה את דרכו, העידן הפוסטמודרני מציע את החלופה המאפשרת גם וגם, בלי שום קנה מידה למה נכון ומה לא נכון, מה עונה על ההגדרה 'דתי' ומה חורג ממנו. דוגמאות רלוונטיות מעולמנו הן למשל: היכולת לכאורה להיות גם דתי וגם לשלוח מסרון בשבת, לשמור שבת אבל לא לשמור נגיעה, ואף לשמור שבת בלי להיות מחויב לזמנים המדויקים שבהם היא חלה, להיות דתייה שלא הולכת למקווה באופן מוצהר או להיות דתי ולהתחתן עם גבר. כל האפשרויות פתוחות. הנזילות הזאת אינה פרי 'יצר הרע' או חולשה אנושית כזאת או אחרת, אלא פעמים רבות היא נזילות אידאולוגית: 'אף אחד לא יכול להגיד לי מה לעשות', 'האמת שלי אינה פחותה מהאמת של אף אחד אחר' ולא משנה מי הוא, וכן הלאה. חשוב להבהיר כי בוודאי מאז ומעולם היו עוברי עבירה, מסורתיים באופנים שונים, אנשים שלא הקפידו על

19 ראו צור, דקונסטרוקציה דקדושה.

20 א"מ זלבה, דמוגרפיה של הדתיות: תהליכי חילון בציבור הדתי והמסורתי, חותם – יהדות על סדר היום, <https://www.chotam.org.il/media/37347/demography-of-religiosity.pdf>.

קלה כחמורה וכו'. אך הפיכת הדבר כאידאולוגיה שמלכתחילה – זהו חידוש בן דורנו.²¹ וכל אלה כמובן רק דוגמאות אחדות.²²

מציאות זאת מחייבת התמודדות כנה ואמיצה של המחנכים ומורי הדרך בעת הזאת בשאלה כיצד ניתן לתת מענה ולחנך לעולם של ערכים במציאות של פירוק כולל של מכלול הערכים והזהות של האדם.

ג. הצעה להתייחסות אמונית כלפי התפיסה הפוסטמודרנית

כיצד ניתן להתמודד עם התפיסה הפוסטמודרנית? האם נכון לתאר את הפוסטמודרניזם כ'ביצה טובענית' שמטביעה כל דבר בתוכה?²³ האם אנו יוצאים להכרזת מלחמה על הפוסטמודרניזם מתוך רצון לבער כל נגיעה קלה שלו בתוכנו?²⁴ האם אנו נכנעים, מקבלים את המצב כפי שהוא ומתנהלים בתוכו? שאלות אלו הן שאלות יסודיות בבואנו לגבש את גישתנו העקרונית לנושא.

אני מרגיש שהפוסטמודרניזם, הדקונסטרוקציה, מהווים שבירת הכלים, אך הפירוק הזה עשוי להעניק לנו חירות מרחיקת לכת... החסידים ראו ביציאת מצרים לא רק אירוע היסטורי אלא תהליך הנכון לכל דור: יציאה מהמצרים, מהגבולות ומהמועקות של העולם. במובן הזה יכול הפוסטמודרניזם להוות יציאה ממצרים במובן הרדיקלי של המילה.²⁵

21 צפייה בסדרת הכתבות שהפיק עקיבא נוביק בערוץ 10 מחדרת עד לכאב את הנקודה הזאת עם שלל הדוגמאות שמופיעות בתוכה, ראו: <http://10tv.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1274672>.

22 יתרה מכך, התפיסה הפוסטמודרנית אפשרה היווצרות של אדם דתי, אשר בפועל שומר מצוות ואף מקפיד על קלה כחמורה, אך בחווייתו הפנימית אין הכרח שהדרך שבה הוא נוקט היא עבורו דרך האמת. א' שגיא, 'אתגר השיבה אל המסורת, ירושלים תשס"ג, עמ' 320, טוען כי כדי לאפשר פלורליזם חזק יש להתבסס על שלוש טענות, וביניהן: 'הדת היהודית היא מערכת ערכית שאינה טוענת טענות אמת על העולם או על האל אלא מכוננת מערכת ערכית'. גילי זיוון עומדת על כך שתפיסה זו דוחה למעשה את היסוד המטאפיזי בדת ואת טענות האמת על העולם. זיוון מראה כי תפיסה זו תואמת את עולמם הדתי של ההוגים הדתיים המודרניים ישעיהו לייבוויץ', אליעזר גולדמן ורוד הרטמן, נשואי מחקרה: 'לשיטתם, השפה הדתית משקפת עולם ערכים ומשמעויות רק עבור מי שזו שפתו ובשום פנים אין היא בעלת תוקף חוץ-דתי. הנחות אלו לא רק שהן מובילות לענווה... אלא שהן גם פותחות פתח להכיר בלגיטימיות של הכרעות אחרות ושל עולמות תרבותיים שונים משלנו: אם דתו של המאמין היהודי היא תוצר הכרעתו האישית ואם משמעותה של הדת היא פנימית בלבד, הרי שגם הדתות האחרות נושאות משמעות ותוקף פנימי' (זיוון, דת ללא אשליה [לעיל הערה 10], עמ' 169).

23 כפי שניתן לשמוע בשפה זו או אחרת רבנים שונים העוסקים בתחום.

24 דברים ברוח זאת כתב דב לנדאו: 'ראוי למחנכים מכל הסוגים ומכל הרמות, לפרופסורים בעלי מצפון ולעיתונאים בעלי שכל ישר להילחם בכל כוחותיהם נגד כל גילוי של הפוסטמודרניזם, ולחנוק את התפתחותו בעודו באיבו...'. (לנדאו, תרבות ישראל [לעיל הערה 5], עמ' 433). זהו גם הרושם המתקבל למשל מדבריו של הרב צבי טאו, כמו למשל בחוברת דרך חיים תוכחות מוסר, ירושלים תשע"ח, עמ' טז–יח. וכן ראו על שיטתו של הרב יוסף קלנר אצל כהנא, לאן נושבת הרוח (לעיל הערה 2), עמ' 13–14, וכן במאמר כולו על דרכים עקרוניות להתמודדות עם הפוסטמודרניזם, ובפרט מעמ' 12 ואילך.

25 הרב שג"ר, לוחות ושברי לוחות (לעיל הערה 14), עמ' 427.

דברים אלה הם קריאת כיוון להתמודדות עם התפיסה הפוסטמודרנית בהגותו של הרב שג"ר. התמודדות כזאת מכילה בתוכה אופטימיות רבה – על היכולת להצמיח עולם מתוקן יותר דווקא מתוך השבר הפוסטמודרניזם. תפקיד הדקונסטרוקציה, כותב הרב שג"ר, 'הוא לפרק את הכלים ולהגמיש אותם כדי לפתוח אפשרויות חדשות של השראה והארה. מבחינה זו ניתן לתאר את הדקונסטרוקציה כהליך שבירה הבא לפנות דרך לתיקון גבוה יותר'.²⁶

מהו אותו עולם מתוקן יותר שיש לגלות? ניתן להציע כי אותו עולם מתוקן הוא אותו עולם ש'מת' לכאורה כדבריו של ניטשה והגיע העת לגלותו מחדש. ואם בפרוץ התפיסה המודרנית הא-ל-ל לכאורה מת – כדברי ניטשה,²⁷ ולאחר מלחמות העולם מגיע הייאוש מהאדם ומהאידיאולוגיות הגדולות שבנה,²⁸ ייתכן שהמענה לפוסטמודרניזם הוא לתת חיות חדשה הן לא-ל והן לאדם במקום הגבוה והעמוק יותר שלהם.²⁹ הסתכלות עקרונית כזאת על היסוד הפוסטמודרני עשויה להצמיח תקווה חדשה. כבר איננו עסוקים באובדן על שהיה ואיננו עוד, אלא אנו מסתכלים עליו כעל שבר שמגמתו להצמיח עולם של תיקון.

נססה להעמיק מעט בהבנה זו מתוך דברי הרב קוק על 'נשמות דעולם דתוהו',³⁰ ואולי נצליח לזהות בין דבריו שם למציאות שאנו רואים היום לנגד עינינו.

'נשמות דעולם דתוהו גבוהות הן מנשמות של עולם דתיקון',³¹ כותב הרב קוק, 'גדולות הן מאד, מבקשות הן הרבה מן המציאות, מה שאין הכלים שלהן יכולים

26 הרב שג"ר, כלים שבורים: תורה וציונות דתית בסביבה פוסטמודרנית – דרשות למועדי זמננו, אפרת תשס"ד, עמ' 26. וראו גם הרב שג"ר, 'מדינה יהודית – סתירה ואוטופיה', דעות, 41 (תשס"ט), עמ' 15–19. הרב שג"ר מתבסס על דבריו של הרב קוק במקומות רבים, למשל: 'למה באה השבירה? לפי שהא-להות נותנת היא לפי כוחה, והמקבל מוגבל הוא, אם כן תהיה הטובה מוגבלת, על כן נותן הוא הטובה בלא שיעור, לפי מדתו, ותהיה א-להית, בלתי גבולית, ואף על פי שלא יוכל המקבל הנברא לקבל כי אם כשישבר לגמרי, ויבנה בתשוקתו לשוב למקורו הבלתי גבולי, להתאחד בא-להות...' (הראי"ה קוק, שמונה קבצים, קובץ א, תסב, ירושלים תשס"ה, עמ' קכח).

27 'אך הנה מת האלהים ההוא. אנחנו הרגנוהו אתם ואני! כולנו רוצחיו! מעולם לא נודע מעשה גדול מזה, ויהיה אשר יהי כל מה שייולד אחרינו, בזכות מעשה זה הוא שייך להיסטוריה נעלה יותר מכל היסטוריה שעד כה' (פ' ניטשה, המדע העליון, [תרגום: י' אלדד], ירושלים 1985, סע' 125, עמ' 274).

28 זיוון, דת ללא אשליה (לעיל הערה 10), עמ' 72, הע' 6. וראו במקורות שהיא מצטטת שם.

29 קריאת כיוון עקרונית לתופעות רדיקליות שמגמתן להצמיח ישועה מופיעה כבר בדברי הרמב"ם, משנה תורה, הלכות מלכים, יא, ד: 'וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד'.

30 הראי"ה קוק, אורות, זרעונים, ג – הנשמות של עולם-התוהו, ירושלים תשנ"ג, עמ' קכא–קכב. כל המובאות שלהלן מדברי הרב קוק הן ממקור זה.

31 'עולם התיקון', לפי הרב קוק, הוא עולם המייצג 'סדר טוב', 'הדרכה רגילה של תום וישר'. כל חריגה מעולם זה, כותב הרב קוק, 'בין מצד קלות דעת והפקרות ובין מצד עלית דעת והתעוררות רוח עליון, הוא מענין עולם התוהו'. לדברי הרב קוק, יש הבדל בין הנטיות השונות של עולם התוהו: הנטייה לימין היא של 'האידיאליסטים הגדולים הרוצים בסדר יפה וטוב, מוצק ואדיר כזה, שאין בעולם לו דוגמא ויסוד, על כן הם מהרסים את הבנוי...! המעולים שבהם יודעים גם

לסבול. מבקשות הן אור גדול מאד, כל מה שהוא מוגבל, מוקצב ונערך, אינן יכולות לשאתו...'. דומה שתיאור זה מתאר במדויק את שבר הפירוק של התפיסה הפוסטמודרנית. הכלים של הנשמות אינם מצליחים להכיל את האור הגדול שלהם ולכן נוצר שבר. נשמות דתוהו אלה 'שואפות הרבה יותר ויותר מהמדה, שואפות ונופלות. רואות שהנן כלואות בחקים, בתנאים מוגבלים שאינם נותנים להתרחב לאין קץ, למרומים אין די, והנן נופלות בתוגה, ביאוש, בחרון, ומתוך קצף – ברשע, בזדון, בשפלות, בכיעור, בתיעוב, בהירוס, בכל רע'.

התיאור של הרב קוק על הקושי להכיל את האור הגדול בהיותו כלוא בחוקים, בכללים במגבלות מתאר לדעתי בצורה המדויקת ביותר את הפירוק הפוסטמודרני. חוסר היכולת לחיות במגבלות כלשהן, כולל בהגדרת הזהות עצמה – ייתכן והוא הוא המקור לשבר. נחשוב לרגע על הבחור הפוסטמודרני שנוולד לבית דתי טוב, עם כללים דתיים ברורים, והוא רוצה קרבת אלוקים, חיבור לנשגב, חוויה דתית וכן הלאה, אך אינו מבין מדוע החוקים שסביבו מגבילים אותו ולא מאפשרים לו לממש את כמייתה נפשו, והוא רוצה לפרוץ, להתחבר לאלוקים בדרכו שלו, להתפלל – כפי שהוא מבין. החוקים, הכללים, המגבלות הדתיות אינן תואמות את עולם שאיפותיו הפנימיות וממילא נוצר שבר. מכיוון אחר, נחשוב לרגע על בחורה שלא מוכנה לקבל את זהותה הנשית, בחווייתה האישית מציאות מגדרית זאת כובלת אותה, מונעת ממנה להיות מי שברצונה, והיא שוברת את החוקים והגבולות, החל מפיתוח נטייה להימשך לבנות מינה ועד לניתוחים לשינוי מין וכיוצא בזה.

התסיסה החיה של הנשמות הללו, ממשיך הרב קוק ואומר, 'איננה שוקטת - מתגלות הן בעזי-פנים שבדור. הרשעים בעלי הפרינציפים, הפושעים להכעיס ולא לתאבון, נשמתם גבוהה מאד, - מאורות דתוהו. בחרו בהרס והנם מהרסים, העולם מתשטש על ידם והם עמו'. תהליך זה מתגבר ואולי גם מגיע לשיאו 'בעתותי גאולה'. ממשיך הרב קוק וכותב:

בעתותי גאולה מתגברת חוצפה וסער מתחולל הולך וזועף, פרצים אחר פרצים יפרצו, חוצפה מחוצפה תגדל, מאין קורת רוח בכל האוצר הטוב של האור המוגבל והמצומצם מפני שאיננו ממלא את כל המשאלות כולם, מפני שאיננו מסלק את כל המסכות מעל כל פני הלוט, שאיננו מגלה את כל הרזים ואיננו משביע את כל המאויים.

האור המופיע כעת בעולם הוא מוגבל ואינו מספק עבור אותן נשמות. הן כמהות לאור אינסוף ולכן:

לבנות את העולם הנהרס, אבל הגרועים (שהם בעלי הנטייה לשמאל), 'שהנטייה האידיאלית היותר עליונה נגעה בהם רק נגיעה כל שהיא, הם רק מחבלים ומהרסים, והם הם המושרשים בעולם התוהו בערכו הנשפל'.

בועטות הן בכל, בחלק הטוב, בגרעיני האושר המוביל אל המנוחה ושלוות העולמים, המוביל אל עדני עד, אל רוממות נצחי נצחים. בועטות וזועפות, משברות ומכלות, יורדות לרעות בשדי זרים, משפיקות בילדי נכר, מחללות גאון כל צבי ואין נחת. מראות הן הנשמות הלוהטות האלה את כחן, ששום סָגָג והגבלה לא יוכל לעצור בעדן.

תיאור זה של בעיטה בכול מתאים מאוד עם המציאות שאנו רואים לנגד עיננו בדמות הפירוק הפוסטמודרני. הקושי שפירוק זה יוצר אצל ההורים והמחנכים הוא עצום. כיצד אם כן מגיבים ההורים והמחנכים בני הדור המודרני (אולי) שאינם מסוגלים להכיל זאת? ממשיך הרב קוק ואומר כי 'החלשים שבעולם הבנוי, בעלי השיעור והנימוס, מתבהלים משאתם. מי יגור לנו אש אוכלה, מי יגור לנו מוקדי עולם!'. המחנכים הפוגשים תופעות אלה נבהלים. אמירות כגון 'הדור הזה', 'אצלנו לא היה דברים כאלה' וכדומה נשמעות לא פעם, והתחושה היא של סגנון שולל, אולי מתנשא, קצת לועג ולבטח מיואש.

המענה למציאות זאת לדידו של הרב קוק הוא:

גבורי כח יודעים, שגלוי כח זה הוא אחד מהחזיונות הבאים לצורך שכלולו של עולם, לצורך אמוץ כחותיה של האומה, האדם והעולם. "אלא שבתחלה מתגלה הכח בצורת התהו, ולבסוף ילקח מידי רשעים וינתן בידי צדיקים, גבורים כאריות, שיגלו את אמתת התקון והבנין, בעז רוח של שכל צלול ואמיץ ובאמץ נפש של הרגשה והתגלות מעשית קבועה וברורה. הסופות הללו יחוללו גשמי נדבה. ערפלי חשך אלו יהיו מכשירי אורים גדולים. ומאופל ומחושך עיני עורים תראינה.

תהליך הפריצה של 'עולם דתוהו' אינו סטטי. אם נקביל זאת לאידאולוגיות הגדולות שצמחו בעבר, בבסיסן עמדה פריצה של 'אורות דעולם דתוהו', אך לאחר שהתבססה, האידאולוגיה המהפכנית הפכה למציאות סטטית, חסרת המשכיות וחסרת מעוף וכזאת גם נפלה לאחר זמן. בשונה מכך, הפוסטמודרניזם – ממשיך כל העת בפירוק ובפריצה, כל יסוד שנבנה, עשוי להתפרק רגע לאחר מכן שהרי הכל עומד לא על אמת אחת (או יותר) אלא על יסוד הפירוק עצמו.³² 'דתוהו' של 'התפיסה הרוחנית' לא מתבטא ב'אני' כי אם בדינמיות ובמוכנות להישבר ולהיבנות מחדש כל העת.³³ מציאות כזו עשויה אומנם להיות מפחידה מאוד, אך אם נעז לומר זאת בקול רם – זו בדיוק הדרך לפירוק כל המבנים על מנת לקדם את העולם קרוב

32 ראו גורביץ', פוסטמודרניזם (לעיל הערה 1): 'הפוסטמודרניזם אינו מעוניין להפוך לתאוריה קפואה ומופשטת או לנוסחת פלא חדשה. נוח לו להישאר בתוך האסטרטגיה של לוחמת גרילה פילוסופית, פוליטית ואסתטית, שבה בחר לעסוק' (עמ' 22).

33 ראו בכיוון זה א' נחמני, 'בין אידיאלוגיה לרוחניות: עבודת א-להים בעידן פוסט מודרני', נתיבה, ב (תשע"ב), עמ' 343–373.

ככל הניתן למציאות אלוקית אינסופית וממנה להצמיח עולם מתוקן של משיח, שהרי כל אמת ביסודה היא רק חלק מאמת אלוקית כוללת המחייבה את הכול.³⁴ אם מאמינים אנו כי תורתנו היא אלוקית ולכן גם אינסופית – עלינו לקרוא לגילוי חדש מתוך השבר הפוסטמודרני, אשר יצמיח אמונה עמוקה יותר, חיבור עמוק יותר ונאמנות גדולה יותר לבורא עולם ולתורתו.

הסתכלות עקרונית זאת עשויה להאיר את הכיוון והדרך, אך מעבר לכך יש לתת כלים מעשיים להתמודדות עם האתגר הניצב בפנינו. כיוון למענה כזה יכול להעניק לנו הדיאלוג מול התפיסה השמרנית.

ד. יסודות שמרניים ומושגים אמוניים

במהלך התפתחות ההיסטוריה האנושית וכתהליך מקביל להתפתחות התפיסה הרליטיביסטית צפה ועלתה התפיסה השמרנית, אשר דגלה בכבוד עמוק לחברה האנושית ולידע המצטבר שבה. תפיסת עולם זו יכולה לשמש אותנו בבואנו לתת מענה בבואנו לתת מענה לשבר הפוסטמודרני הדוגל בפירוק המבנים ובבניית עולם חדש. המדינאי הבריטי אדמונד ברק (1729–1797) נחשב לאביה מייסדה של השמרנות: הוא היה מבין הראשונים שהבהירו כי השמרנות אינה רק נטייה בנפש האדם אלא עמדה רעיונית מוגדרת.³⁵

התפיסה השמרנית מאמינה בחשיבותם של מוסדות חברתיים. היא דוגלת בטענה שאם מוסד חברתי מחזיק מעמד זמן רב, כנראה יש בו אמת ויש לרחוש לו כבוד ולא למהר למרוד בו ולפרקו. השמרנות נתנה מקום של כבוד למסורת, למבנים קהילתיים, למשפחתיות, לנאמנות ולזהירות בתחום המיני,³⁶ ולכל אלה כגורמים משמעותיים בהבניית זהותו של האדם.³⁷

³⁴ על תפיסת הכלליות כמדד לאמת ראו: הרב י' קלנר, פלורליזם, פנטיזם וכלליות: הקריטריון לאמת, הקריטריון למוסר, נצרים תשס"א; הרב י' שרלו, והלכה כבית הלל, אלון שבות תשס"ח, עמ' 111–114.

³⁵ ראו נבון, מכים שורשים (לעיל הערה 9), עמ' 122.

³⁶ ראו נ' מנוסי, 'הבוקר שאחרי', ארץ אחרת, 4 (2001), עמ' 40–46; וכן דוגמה בעניין המתירנות המינית ראו: נבון, מכים שורשים (לעיל הערה 9), עמ' 125–126, בסיפורו על המקלחות המשותפות בקיבוצים.

³⁷ על אף שראוי היה לעשות זאת, לא נתייחס כאן לשאלה העקרונית בדבר הלגיטימציה לחנך בעולם הפוסטמודרני, שהרי עצם החינוך הוא התוויית דרך לאדם והקניית ערכים, דבר שבמהותו מוטל בספק בעולם הפוסטמודרני. הגדיל לעשות ההוגה הצרפתי ז'אן ז'אק רוסו, שהוגים רבים העוסקים בחינוך הדמוקרטי רואים בו את האב הרוחני של גישתם, הטוען כי 'הכל יוצא טוב מתחת ידיו של בורא עולם, הכל מתנוון מתחת ידיו של האדם' (ז' ז' רוסו, אמיל, או, על החינוך, (תרגום: א' טיראפלוויט), ירושלים תש"ע, עמ' 111), או במקום אחר בפרוטרוט: 'החינוך הראשון צריך אפוא להיות על טהרת השליה. אין הוא מושתת לא על הוראת האמת ולא על הקניית המוסר, אלא על הבטחת הלב מפני המידה הרעה, והבטחת הרוח מפני הטעות. אילו רק יכולת לא לעשות דבר, ולא להתיר לעשות דבר; אילו רק יכולת לגדל את תלמידך בריא וחסון עד מלאת לו שתיים עשרה שנים, בלי שידע להבחין מימינו ומשמאלו, כי אז, למן שיעורך

ד.1. חשיבות של דת ומסורת

על היחס למסורת ולהון האנושי המצטבר במהלך הדורות כותב ברק: 'חוששים אנו להניח לבריות לחיות ולסחור איש איש על סמך מלאי התבונה הפרטי שלו, כי חשד יש בנו שלכל איש ואיש מלאי מצומצם בלבד וכי מוטב יהיה לאנשים הפרטיים אם יזדקקו לבית אוצרם להונם הכללי של הלאומים והדורות'.³⁸ יש כבוד עמוק להון האנושי המצטבר, טוען ברק. כל אדם מכיל בתוכו מלאי מוגבל; בעוד המלאי המצטבר נחשב כהון הכללי של הלאומים והדורות, ויש לרחוש כלפיו כבוד עמוק בשל כך. בטענותיו כלפי המהפכנים הצרפתיים הוא כותב:

אנשי הספר שלכם והפוליטיקאים שלכם כמוהם ככל השבטים הנאורים בתוכנו, בעניינים אלה הם שונים במהותם. אין הם הוגים כבוד לחכמתם של אחרים, אך יש להם לעומת זאת אמון מלא בחכמתם שלהם. כדי להרוס מערכת ישנה של דברים, די להם בעצם היותה ישנה. אשר לחדשה אין הם חוששים כלל לאריכות ימיו של בניין שהוקם בחופזה: שהרי אריכות ימים אינה נחשבת בעיני כל אלה הסבורים שדבר לא נעשה קודם זמנם... באורח שיטתי מאוד הם סוברים שכל הדברים המעניקים תמידות הם מזיקים ולכן הם נלחמים ללא רחם בכל הממסדים...

טענתו הבסיסית של ברק היא כי לדידם של אנשי המהפכה הצרפתית אין כבוד ל'ישן'; עצם היותו של דבר 'ישן' מעיד לטענתם של אנשי המהפכה כי הוא לא רלוונטי. זאת לעומת לטענתו של ברק שדווקא 'אריכות הימים' של הבניין מעיד על טיבו. ראוי לציין כי גם ברק וגם להבדיל הרב קוק בדבריו לעיל מעידים על אותו שבר. אך שבעוד ברק מבכה תהליך זה ואינו רואה בו כל תוחלת ותקווה, הרב קוק מאמין שדווקא ממנו תצמח גאולה.

הראשונים, יפקחו עיני רוחו אל התבונה; בלי דעות קדומות, בלי הרגלים קבועים, דבר לא יהיה בו כדי לערער את רישומי טרחתך. במהרה יצא מתחת ידך החכם באדם. ומה שהתחלת באי-עשייה סופו שנעשה בידך פלא חינוכי (שם, עמ' 197). קטע זה, הלקוח מתוך יצירתו הספרותית המרכזית של רוסו העוסקת בחינוך, מתאר את ההפך הגמור מהתוויית הדרך המסורתית-השמרנית היהודית שהמוטו החינוכי שלה הוא 'שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אימך'. את המשנה המדריכה 'בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה' (אבות ה, כא) היה רוסו מבטל ומעדיף את ילד טבעי שאינו למד כלום עד הגיעו לגיל שתיים עשרה. בלשונו הצינית של פרופ' מקס רפרטי, חוקר חינוך מארצות הברית, ניתן לתאר את גישתו של רוסו כך: 'הילד הוא הפרא האציל, וכל שיש לעשות הוא להניחו לנפשו כדי להבטיח את ישועתו הרוחנית. אל תעצור בעדו. אל תרגיז אותו פן יתפתחו אצלו נזירות מחרירות מאוחר יותר בחייו. הילדים שוכני המערות של תקופת האבן גדלו כשהם מאושרים יותר, מאוונים יותר, ומתוסכלים פחות מאשר הילדים של ימינו, וזאת פשוט משום שחיו בחיק הטבע הנפלא. הניחו לילדים, הם יחנכו את עצמם'. תודתי לרב מתניה ידיד שהערה זו לקוחה מתוך מאמר שכתב בעניין וטרם פורסם, על הרשות להשתמש בדברים.

38 א' ברק, מחשבות על המהפכה בצרפת, (תרגום: א' אמיר), ירושלים תשנ"ט (להלן: ברק, מחשבות), עמ' 95.

הוגה שמרן אחר, ליאו שטראוס (1899–1973), כותב גם הוא כנגד אותה התפיסה:

איש הקידמה, לעומת זאת, מביט אחורה אל ראשית בלתי מושלמת ביותר. ההתחלה היא ברבריות, אוויליות, גסות, מוגבלות מופלגת. איש הקידמה אינו חש שאיבד דבר מה בעל חשיבות גדולה שלא לומר אינסופית; הוא איבד רק את כבליו... הוא בטוח בעליונות ההווה על העבר... החיים שמבינים את עצמם כחיים של נאמנות או שמירת אמונים, נראים לו נחשלים, נתונים למרותם של משפטים קדומים מהעבר. למה שאחרים קוראים מרד, הוא קורא מהפכה או שחרור.³⁹

נוסף על כך, כחלק מתפיסתה העקרונית בדבר חשיבות המסורת נותנת התפיסה השמרנית מקום של כבוד לדת. כך כותב ברק: 'יודעים אנו – ויתירה מזו חשים אנו בתוכנו פנימה כי הדת היא בסיס החברה האזרחית והמקור לכל הטוב והמעודד... יודעים אנו וגאים אנו לדעת שהאדם מטבעו הינו יצור דתי: שהאתאיזם מנוגד לא רק לתבונתנו אלא גם לאינסטינקטים שלנו...'⁴⁰

חיזוק ערך המסורת בכלל והאמונה הדתית המסורתית בפרט כמרכיבי בסיס בזהותו של האדם הם אבני יסוד במענה לתפיסה הפוסטמודרנית. יש לציין כי המושג מסורת מקבל כאן ממד חדש, אין הכוונה לאותה 'מסורת' עליה שר טוביה החולב בסרט הידוע 'כנר על הגג' הנתפסת כשטוחה, חסרת עומק ומחשבה תורנית ואינטלקטואלית, אלא כהוויית חיים שבמהותה ענווה עמוקה המעריכה את היותו של האדם חוליה בשרשרת הדורות ואת הבנתו כי הוא בונה את חייו ויוצר את יצירתו האנושית על מצע הדורות כולם:

דוקא אם שמע בישן תשמע בחדש. אחד מהיסודות המציל את המחשבה מכליון, הוא ההתעמקות בהישן. יעלה החדש ויפרח, יציץ ציץ ויפרח וישגא מאד, בכ"ז אנו צריכים תמיד לעומק הרוח של הישן. ביותר הדבר אמור בהשקפות רוחניות מופשטות, וממילא הולך הדבר ומשתרג על עוד המון סעיפים המתייחסים להן. כל אשר רוחו נשאו לתור בחכמה, לדעת את רוח המדע הנאצל ברום חפשיותו, שיוכל להיות מתואר בזמנינו, הוא, ודוקא הוא, ימלא אז את אוצרו רכוש רב, כאשר יפנה אל הישן, אל התורה והמסורת, אל כל דברי חכמים וחדותם, אל ההגיון הגלוי והצפון. כל העושה יחד יציב לפנינו את קומת המחשבה במלא חטיבתה...⁴¹

39 ל' שטראוס, ירושלים ואתונה: מבחר כתבים, (תרגום: א' הוס וד' זינגר), ירושלים תשס"א (להלן: שטראוס, ירושלים ואתונה), עמ' 386. על מחיקת הנאמנות כערך בתפיסה הפוסטמודרנית ראו נבון, מכים שורשים (לעיל הערה 9), עמ' 131.

40 ברק, מחשבות (לעיל הערה 38), עמ' 98.

41 הראי"ה קוק, שמונה קבצים, קובץ א, רב, ירושלים תשס"ה, עמ' ע.

2.2. ערך הנאמנות

מלבד ערך המסורת והדת, מדגישה השמרנות את ערך הנאמנות לעברו של האדם כמרכיב בסיסי בזהותו. כותב שטראוס: 'המצב הראשוני, המקורי או ההתחלתי הוא נאמנות; אי נאמנות, בוגדנות היא משנית. ביסודו של המושג של אי נאמנות או בוגדנות, טמונה ההנחה שהנאמנות ראשונית'.⁴² ובמקום אחר הוא כותב: 'אדם אינו יכול להיפטר מעברו אדם מוכרח לקבל את עברו. פירוש הדבר שאת ההכרח הזה שאין להכחישו צריך לעשות למעלה. המעלה שבה מדובר היא נאמנות, שמירת אמונים... הכרח שבנקיטת צעד זה מתגלה לנוכח האופי המביש של החלופה היחידה, כלומר הכחשת מקורו של האדם, עברו או מורשתו'.⁴³

מדוע חשובה כל כך סוגיית הנאמנות וכיצד היא עשויה לתת לנו מענה בעולם הפוסטמודרניזם? דומה כי ניטיב לעשות אם נחבר את סוגיית הנאמנות לשאלת המחויבות להלכה. אין ספק כי סוגיית המחויבות להלכה היא אחת הסוגיות המטרידות בעולם הדתי בכלל ובחינוך הדתי בפרט. תחושה של פיתוח זוחל במחויבות, תפיסה של בחרנות בלי גבולות – האדם בוחר מה מתאים לו ומה לא מתאים לו מתוך מדף מדומה של מצוות, וההבנה הבסיסית של היהדות כקבלת עול מלכות שמיים הולכת ומצטמצמת:

אין ספק שגישה כזאת לתורה ומצוות נובעת מן האווירה התרבותית השוררת כיום בעולם. העמדת האינדיבידואליזם הליברלי כיסוד מרכזי בתרבות ימינו והעמדת זכויות הפרט בראש סולם הערכים הביאו לידי הלך רוח של חופש ממחויבות. עצם המחויבות לערך או לאובייקט כלשהו מנוגד לרעיון החופש. מכיוון שכך, כל מחויבות – בין אם מדובר במחויבות לעם, למדינה, לחברה או למשפחה – אין לה מקום בעידן של חופש הפרט. במחויבות יש אלמנט של כפייה, אך רק עשייה מתוך בחירה חופשית רצויה...⁴⁴

דברים אלה הם שכתוב משיעורו של הרב יהודה עמיטל זצ"ל ונכונים אז כבימים בהם נאמרו ואולי יותר. הצעתו של הרב עמיטל היתה הצעה טרמינולוגית אך מהותית, להפוך את השיח אודות 'המחויבות להלכה' ל'נאמנות להלכה'. את מושג הנאמנות שאב הרב עמיטל ממעשה חולדה ובור המופיע בספר הערוך,⁴⁵ שבו בולטת מאוד הנאמנות האנושית כמרכיב בסיסי בזהותו של האדם בכלל והאישה בפרט. ממשיך וכותב הרב עמיטל:

42 ל' שטראוס, ירושלים ואתונה (לעיל הערה 39), עמ' 386.

43 שם, עמ' 425.

44 הרב י' עמיטל, בין התחברות למחויבות: חמש שיחות על תורה, נוער וחינוך, אלון שבות תשס"ג (להלן: עמיטל, בין התחברות למחויבות), עמ' 33–34.

45 ר' נתן מרומי, ספר הערוך, ערך חלד (ערוך השלם, מהדורת ח"י קהאוט, וינה תרפ"ו, כרך ג, עמ' שצה–שצו).

האשה במהותה מבטאת את הטבע האנושי היסודי ללא תחכום ומלאכותיות. הסיפור מראה שמחויבות – בלשון חז"ל נאמנות – היא ממהותו של הטבע האנושי, וסטייה ממנו היא סטייה מן הטבע האנושי, ולכן הטבע מתנקם בו. מחויבות היא לא דבר חיצוני אלא היא נובעת מן הטבעיות האנושית; טול מן האדם את טבע הנאמנות – או במילים אחרות, טול ממנו את המחויבות – נטלת ממנו את צלם א-לקים שבו. יותר מזה – במקום שיתקיים "ומדַּאֲכָם וְחַתְּכֵם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיֵּית הָאָרֶץ", החולדה והבור מתגברים עליו.⁴⁶

לדידו של הרב עמיטל, המחויבות והנאמנות תלויות זו בזו והן תכונה אנושית יסודית. בדברים אלה תואם הרב עמיטל את התפיסה השמרנית על ערך הנאמנות שהוצגה לעיל. אם נאמץ אל ליבנו את השיח החיובי על ערך הנאמנות כתכונה בסיסית אנושית אצל האדם – ונשליך ממנה על הנאמנות לדבר ה' – דומה שיש בכך פתח לשיח עמוק יותר. המחויבות להלכה אינה רק מחויבות שעלולה להתפרש ככורח חיצוני (שאליו על פי רוב יתנגד האדם הפוסטמודרני), אלא תכונת נפש עמוקה שמכוחה אנו נאמנים לדבר ה' כהבניית זהות עמוקה בתוכנו. המחשה של העניין יכולה להיות מחויבות האדם כלפי ילדיו. כל הורה בר דעת מבין כי ברגע שילד אותם – הוא מחויב להם. יחד עם זאת, בהווייתנו היומיומית איננו מאדירים את חוויית המחויבות לילדינו (ככורח חיצוני) אלא את הנאמנות כלפיהם. כך גם בחווייה הזוגית, ברור כי איש ואישה שנישאו מחויבים זה לזו. אך גם בחווייתנו הזוגית איננו רוצים להאדיר את המחויבות אלא דווקא את הנאמנות, וקו דק בחוויית הנפש האנושית מפריד בין השניים.

3ד. הייררכיה – שמע בני מוסר אביך

התפיסה היהודית מאז ומעולם קידשה את העברת המסורת מאב לבן ואת ההייררכיה המשפחתית. כדוגמא לכך ניתן לראות את ליל הסדר, לילה בו מועצם מקומו של הבן (או מדויק יותר, ארבעת הבנים השונים זה מזה), אך בו בעת מועצם גם מקומו של האב כמנחיל המסורת. התפיסה היהודית דוגלת בתפיסה של 'שְׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ וְאַל תִּטְּשׁוּ תּוֹרַת אֲמֹתְךָ' (מש' א 1). על הבן להיות קשוב למוסר אביו ולתורת אימו, אך בה בעת מצווה על האב והאם להנחיל לבנם ערכים אלו. היהדות אינה דת שוויונית מבחינה זו. יש בה כבוד עמוק לבן ולצרכיו (וניתן לראות כדוגמה לכך את חובות האב כלפי בניו המעוגנות בהלכה), אך גם דיני כיבוד הורים ברורים – וברור מעל לכל ספק מי האב ומי הבן ומהי מערכת היחסים המצופה להיות ביניהם. התפיסה הפוסטמודרנית משטיחה את מערכת היחסים הזאת וקוראת לשוויון. אין קושי היום למצוא בעולמנו הפוסטמודרני מציאות שבה בן יתבע את אביו לדין, יצעק עליו באמצע הקניון או יתעלם במפגיע מדבריו וכל זה לא

46 עמיטל, בין התחברות למחויבות (לעיל הערה 44), עמ' 34.

כאנקדוטה חולפת של גיל העשרה אלא כתפיסת עולם עקרונית שבה אין כל הייררכיה והאב והבן שווים.⁴⁷

התפיסה השמרנית התייחסה לסכנת אובדן ההייררכיה. בספרו של ברק על המהפכה הוא זועק על 'תפארתה של אירופה שחלפה ללא שוב', על תום 'עידן האבירות' שבמקומו בא עידן של 'פלפלנים, כלכלנים ומחשבי חשבונות' ועל כך ש'לעולם לא נשוב עוד לראות אותה נאמנות נדיבה לדרגה ולמין, אותה כניעה גאה, אותו ציות חדור הכרת ערך, אותה כפיפות לבב...'. הוא כואב על כך שבתפיסה החדשה 'מלך אינו אלא אדם, מלכה אינה אלא אישה; אישה אינה אלא חיה, וחיה לא מהסוג הנעלה ביותר' ועל כך ש'כל הכבוד שחולקים למין כשהוא לעצמו... ייחשב רומנטיקה ואיוולת'.⁴⁸ זעקתו של ברק נכתבה אומנם על ההייררכיה הפוליטית, אך היא נכונה לא פחות ואף יותר לשאלה העקרונית בדבר הסמכות וההייררכיה בין אב לבן ובין רב לתלמיד. נראה כי יש מקום ללמוד מהוגי התפיסה השמרנית משהו על חשיבות ההייררכיה, וגם כאן – כמובן איננו קוראים לחזרה למשטר מלוכני אפל וגם לא לטוטליטריות של הורים מול ילדיהם שעלולה להיות כפייתית ומזיקה, אלא שואפים כחברה להחזיר לעצמנו את הלגיטימציה לסמכות ההורים והמורים כמחנכים ומובילי דרך ובעלי מעמד שאינו שווה לזה של ילדיהם.

מסורת, נאמנות, מחויבות והייררכיה. דומה כי דורנו הפוסטמודרני מזכיר לנו ששכחנו (אולי) לדבר על המושגים הבסיסיים הללו ויש מקום לחזק אותם. חזוק זה אינו נובע מתוך רצון להיאחז בכבלים לעבר – בכך שונים אנו אולי ממודל השמרנות הקלאסי – אלא מתוך מקום לכונן חיבור חדש ועמוק יותר בבחינת 'ברית חדשה', כפי שיבואר להלן.

ה. בין פוסטמודרניזם לשמרנות – התבוננות אמונית וקריאה לברית חדשה
שתי תפיסות הופכיות לכאורה הוצגו עד כה: הראשונה – הפוסטמודרניזם, על הפירוק שבו ואובדן האמת; והשנייה – עקרונות יסוד מתוך העולם השמרני. אין

47 תפיסה זו באה לידי ביטוי יוצא דופן בשירו של דוד שמעוני:

'אל תשמע, בְּנִי, אֶל מוֹסֵר אָב
וְלַתּוֹרַת אִם אֵל אֵזֶן תֵּט,
כִּי מוֹסֵר אָב הוּא: "קוֹ לְקוֹ..."
וְתוֹרַת אִם: "לְאֵט, לְאֵט..."
וְסוּפַת-אָבִיב הוֹבְרָה כֵּן:

"הַקְשִׁיבָה, אִישׁ, לְשִׁיר הַבֵּן!" (ד' שמעוני, ספר השירים, א, תל אביב תשי"ד, עמ' שעב).

48 ברק, מחשבות (לעיל הערה 38), עמ' 86–87. דברים אלו של ברק מצריכים מחשבה עמוקה, שלא זה המקום לעניינה, על הייררכיה בכלל ובעולם היהודי בפרט. שהרי אנו יודעים שגם ביהדות קיימת הייררכיה מסוימת, אך היא אינה חלה בכל התחומים, פעמים שהיא מולדת ופעמים שאינה: 'כתרם' של מלך וכהן הרי הם מולדים ואינם בחייריים, אך כתר תורה – מונח ועומד וכל הרוצה ליטול רשאי ליטול (ראו אבות דרבי נתן, נוסחא א, פרק מא; נוסחא ב, פרק מח).

ספק כי תהום פעורה בין השתיים, והממשק בין שתי אלה לתפיסת העולם היהודית מאתגר ומורכב. שאלה מאתגרת היא האם היהדות היא דת שמרנית? מחד, הוגים שמרניים יטענו כי מעצם הגדרתה של היהדות כדת והיותה מושתתת על מסורת היא שמרנית. אך הלומד ומעיין בתפיסתם של ההוגים השמרניים עלול לחוש כי תפיסת עולם, זו על אף עקרונות היסוד החינויים המעוגנים בה – מקובעת מדי,⁴⁹ בעוד היהדות ובפרט ההלכה 'הולכת' ומשתכללת עם תנודות הזמן ובכל מקרה אינה מקבעת בכבלים מסרסים את הנאמן לה אל העבר. מצד שני, הפוסטמודרניזם המפרק הכול נראה כסותר במהותו כל ערך מחוץ לו וממילא אין סתירה גדולה מזו לעקרונות היסוד המחייבים של היהדות. אך יחד עם זאת, ראינו בדברי הרב קוק לעיל כי ייתכן שחבוייה אמת עמוקה דווקא בפוסטמודרניזם. אם כן, יש לחשוב האם וכיצד עשויים שתי תפיסות עולם סותרות אלו ללכת יחד.⁵⁰

כיוון אפשרי להתמודדות עם מורכבות זאת יכול להיות בכירור המושג 'ברית חדשה'. 'וְנִכְרְתִי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אֲוֶתֶךָ בֵּימֵי נְעוּרַיִךָ וְהִקְמֹתִי לְךָ בְּרִית עוֹלָם', אומר הנביא יחזקאל (טז, ט). מושג הברית חוזר פעמים רבות בתנ"ך בהקשרים שונים.⁵¹ ברית היא נאמנות, מחויבות עמוקה; בין איש לרעהו, בין איש לאשתו, בין האדם לאלוקיו.⁵² אבל הנביא ירמיה קורא לעם ישראל לא רק לשמור את הברית אלא לכוות ברית חדשה: 'הֲנֵה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְנִכְרְתִי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה'. ברית זו אינה 'כְּבְרִית אֲשֶׁר פָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתֵם בְּיוֹם הַחֲזִיקִי בְיָדֵם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם'; לפי הנביא, ברית מצרים הופרה. לעומת זאת, הברית החדשה אשר תיכרת 'אֲחֲרֵי הַיָּמִים הֵהָם נְאֻם ה' תיחקק על לוח ליבם של ישראל: 'נִתְתִּי אֶת תּוֹרָתִי בְּקַרְנֵם וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה'. והנביא ממשיך ואומר כי משמעה של הברית החדשה יהיה: 'וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו לְאֹמֵר דַּעוּ אֶת ה' כִּי כוֹלֵם יַדְעוּ אוֹתִי לְמִקְטָנָם וְעַד גְּדוֹלָם...' (יר' לא 30–33).

המושג 'ברית חדשה' קיבל קונוטציה נוצרית, אך מקורו של המושג אצל נביאנו וממילא בקריאה האלוקית לכוונן ברית כזאת. המילים 'ברית חדשה' לכאורה סותרות: המושג 'ברית' מבטא נאמנות למאורע כריתת הברית שהיה בעבר, במקרה

49 על שימוש זהיר בתפיסות השמרניות ביחס להתפתחויות שונות בעולם הדתי ראו: הרב ח' נבון, "כמה מסוכן הריסות הסדרים הישנים": שינויים באורח החיים הדתי – הצעה למודל שמרני, אקדמות, כב (תשס"ט), עמ' 86–95.

50 זאת לאור דבריו של הרב קוק, הטוען כי 'בפול יש ניצוץ אור... הניצוץ האלוקי הפנימי זורח בכל אחת מן האמונות השונות, בתור סדרי חינוך שונים לתרבות האנושית, לתיקון הרוח והחומר, השעה והעולם היחיד והציבור שלה, אלא שהם בהדרגות שונות...' (אגרות הראי"ה, א, אגרת עט, ירושלים תשמ"ה, עמ' פד).

51 האזכורים המרכזיים הם סביב בריתות שכורת ה' עם האבות, ברית בין הקב"ה לכנסת ישראל, אזהרה על ישראל לכל יכרתו ברית עם אומות אחרות, כינוי ללוחות ולארון במקדש ומצווה על ברית המילה.

52 על היחס בין ברית לחוזה ראו הרב ח' נבון, 'נלחמים על הבית: המאבק על המשפחה בישראל', השילוח, 3 (2017), עמ' 103–120, בעמ' 115.

שלנו ברית סיני. המושג 'חדשה' מבטא התחדשות של משהו שלא היה קודם לכן. למעשה, כבר איננו מדברים על אותו עץ שצמח ממנו ענף חדש, כפי התפיסה השמרנית, אלא מהות חדשה של ברית. אותה ברית שכבר הייתה קיימת מימים ימימה מקבלת פנים חדשות. ברית כזאת תוביל לידיעת ה', ידיעה שהיא חיבור עמוק הרבה יותר מזו שהייתה קיימת קודם לכן. המלבי"ם מסביר פסוקים אלו כך שהחיסרון בברית הראשונה היא שישראל עדיין לא היו מוכנים אל השלמות והתיקון, שכן הברית דאז, עם יציאת מצרים, נכרתה 'בחוזק רב ובכח להוציאם קודם הזמן, כי לא היו ראויים אז רק שהוצרכתי להוציאם כדי שלא יתקלקלו לגמרי, ועל כן – גם הופרה. לעומת זאת, הברית החדשה "על ליבם אכתבנה" – שלא תצטרך להכתב על הספר ובדיו כי תהיה כתובה על לבם... כי לבם יהיה מלא מחוקי התורה הטבועה בלבם'. דומה כי קריאת הדור היא לברית חדשה. ברית שאינה נובעת רק מכוח הכפייה החיצונית אלא מכוח מפגש בלתי אמצעי עם דבר ה' וחקיקת חוקי הברית על ליבותיהם.

ה1. ברית ובחרנות, או – האם הברית ניתנת לבחירה?

יבוא הפוסטמודרניסט האוחז בתפיסת הבחרנות שהוצגה לעיל ויאמר: ודאי שאני מוכן לכרות ברית, אך אני אבחר עם מי וכיצד לעשות זאת... וכאן נשאלת השאלה: כיצד כורתים ברית? האם ברית תלויה בבחירתו של האדם או שהיא נכפית עליו בידי כוח עליון? אין ספק כי ברית במהותה אינה תמיד ניתנת לבחירה. תינוק כורת ברית עם אלוקיו בגיל שמונה ימים כחלק מזהותו כיהודי; גם בני זוג כורתים ברית ביניהם תחת החופה טרם ידעו את האתגרים שיזמנו להם חייהם. אין ספק כי חלק מהגדרת הזהות של האדם היהודי קשורה בכריתת ברית שאינה בחירתית. עיקרון זה סותר מהותית את התפיסה הפוסטמודרנית המאדירה את הבחירה כערך יסוד של החיים.

ב'דרשות חתונה' הרב שג"ר מתייחס ליחס שבין ברית לבחירה, או במילים אחרות: האם הבחירה מובילה לכריתת ברית או שהברית עצמה מובילה את האדם לבחירה עמוקה יותר:

מהי הברית? מה פירוש 'לכרות ברית'?... זהו סוד הברית והרוז שלה, אמירת 'נעשה ונשמע'. כריתת ברית היא אקט מוחלט, מכונן ובלתי מותנה. האקסיומה שממנה הכל מתחיל. הברית מביאה ל'שמיעה', ואיננה תוצר שלה. היא נקודת מוצא שאינה ניתנת לשפיטה. אחרי כל הרגשות והמחשבות באה ההחלטה... [ש]איננה המשך רצוף של השלבים הראשונים והיא בלתי תלויה בהם, היא היא כריתת הברית... יהודי מתחיל כיהודי

בכריתת ברית, רק לאחר מכן, משנוצרה ברית וזהות עצמית, הוא עשוי לשמוע.⁵³

נאמנות לברית אינה תלויה דווקא בחיזוק האמונה ובוודאי אינה בבחירתו של האדם, ואולי אף להפך: 'כריתת הברית מהווה את ההכרעה הפנימית אשר מחוללת את היכולת של האדם להאמין, להיות אחד עם משהו... בכדי שתהיה לי אמונה – אמון אני צריך לכרות ברית ולדעת להתמסר'.⁵⁴ הברית היא כינון הזהות השורשית, ועל גביה ניתן להוסיף את מרכיב הבחירה.

אולי הגיע העת להציב במקביל לערך הבחירה (שביסודו אחוז בבחירה החופשית היהודית אך בקצהו עשוי להגיע לבחירת הפוסטמודרנית האינסופית) גם את ערך הנאמנות לברית (השמרני), את היכולת לחיות מתוך תודעה של ברית עולם שנכרתה בידיעתנו או שלא בידיעתנו והיא אבן יסוד בזהות שלנו כאדם, כבני זוג וכיהודים. רק שחשוב להדגיש כי ברית זאת אינה רק ברית שהייתה בעבר – אלא ברית חדשה – החושפת רבדים עמוקים ובחיריים יותר ומתחדשת אלינו מכוח החיבור שלנו אליה יום־יום מחדש.

סיכומו של דבר

אם נסכם את דברינו ניתן להציע כי תפיסת עולמו של המאמין בן דורנו עשויה להתהלך בזהירות בין היסודות הגאוליים שבפוסטמודרניזם – הפריצה, הפירוק ושבירת הכלים (כמובן תוך זהירות גדולה שלא לפרוץ גבולות שלא ניתן יהיה להשיבם אחור) מתוך מגמה לכונן כלים גבוהים וגדולים יותר, לבין היסודות השמרניים הקוראים לנאמנות, למסורת ולהייררכיה וכל זה מתוך שאיפה כנה לכרות ברית חדשה שתיכתב על ליבותיהם של ישראל. קטונתי, אך אם בכ"ז יורשה לי להציע, דומה כי משימתם של אנשי חינוך ומלמדי תורה, לנוע בזהירות בין שני הקצוות הללו: מחד להכיל את נפש הדור הפורץ הפוסטמודרני, שמערער על אושיות יסוד ומציב שאלות וקושיות על כל ערך נתון תוך הבנה עמוקה כי פריצה זו אינה נובעת מקטנותו חלילה אלא להיפך. ומאידך לחזק שוב ושוב את קומת הבסיס של המסורת, הנאמנות והמחויבות ולא להיבהל מהייררכיה. ואם הפוסטמודרניזם פירק את הזהות האנושית, אולי נצליח להשתמש בפירוק זה עבור בניית הבניין

53 הרב שג"ר והרב י' דרייפוס, רעים האהובים: דרשות חתונה, אפרתה תשס"ח, עמ' 31. הרב שג"ר מתבסס על דברי ר' נחמן מברסלב: 'ודע שאין קיום אמונה אלא על ידי בחינות ברית, בבחינות ובריתי נאמנת לו וזהו שנאמר ברית בשבת כמו שכתוב "ברית עולם ביני ובין בני ישראל" וכו' "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת" כי חוקות שמים וארץ, היינו הגלגלים תלויים בברית' (ליקוטי מוהר"ן, קמא, לא).

54 הרב שג"ר, שיעורים על ליקוטי מוהר"ן, א, אלון שבת תשע"ב, עמ' 402.

האנושי מחדש תוך בירור מחודש של ערכי היסוד שלו, ובכך אולי נצליח לכרות עם בוראנו ברית חדשה.⁵⁵

55 ישאל השואל, מה תרמה לנו התפיסה השמרנית? לכאורה אמיתות היסוד שהוצגו לעיל בדבר חשיבות המסורת והדת, הנאמנות וההיררכיה יכולות להילמד ישירות ממקורות היהדות. מה תורמת לנו אם כן התפיסה השמרנית בעניין זה? דומה כי התפיסה השמרנית מסייעת לנו להבין כי אמיתות היסוד של האמונה היהודית – בקומת הבסיס שלהן, שייכות למוסר האנושי הבסיסי המהווה קרקע למוסר האלוקי שעל גביו. ערכי היסוד של השמרנות כדוגמת אלו שהוזכרו במאמר זה הם בבחינת דרך ארץ שקדמה לתורה וכפי דבריו של הרב קוק שהבאנו בתחילת מאמרנו: 'מתוך המוסר החפשי, המוסר האנושי, נקח מוסדות להקמת האמונה, אמונת ישראל הדרושה כל כך לנו ולעולם כולו' (שמונה קבצים, קובץ א, קסב, ירושלים תשס"ה, עמ' נו).

Post-Modernism: Faith-Based Contention and Traditional Instruments

Shulamit Ben-Shaya

Abstract

A central challenge that today's educator must contend with is the ramification of the post-modern concept and its effect on Jewish religious identity and the basic outlook of the students. This topic is of utmost importance in the principled approach to modern education in general, and to the religious world in particular. The ramifications are enormous with an endless list of perspectives: educational, religious, cultural, and more. Much has been written about post-modernism in general, and its influences upon the field of education. This having been said, it seems that for many educators, there is a gap between theoretical knowledge and the reality encountered in practice, specifically with all that pertains to the religious world of Jewish youth. As a result, there exists a penetrating search for a "faith based" orientation to this topic, accompanied by practical instruments able to deal with this issue.

The purpose of this article is to attempt to provide an answer for this need. The onset of this essay presents a brief survey of the concepts of the post-modern outlook and the chief ramifications on the educational/religious field. Afterwards, the article will suggest a direction to fundamentally contend with the issue – mainly based on the teachings of Ha Rav Kook. The central theme of the essay plans on utilizing the very significance and value of post-modern thought itself, in order to strengthen the religious world of Jewish youth, and not to weaken it, as was done repeatedly in the past. Later, the essay will test if it is possible to use concepts from the traditional realm as a counterweight to post-modern thought, in the sense of "trust the wisdom of the gentile world". The article concludes with the suggestion that the post-modern breach will in fact engender in the words of the Prophet a new covenant. This new covenant is loyal to the past (and this is the traditional dimension that the article suggests adopting). At the same time, it contains stature of innovation, and perhaps a new essence, that was created quite surprisingly from the dismantling of the post-modern approach.

Key words:

Postmodernism, Judaism, conservatism, covenant, religious education, religious youth

(Online) journal homepage: <https://bit.ly/2CBAStH>